

4

**Kilis'in
İşgali ve
Kurtuluşu**

**Occupation
and Liberation
of Kilis**

Mustafa Can

Kilis'in İşgali ve Kurtuluşu

*Mustafa Can**

Özet

Kilis, Millî Mücadele yıllarında Antep Mutasarrıflığına bağlı bir kaza konumundaydı. Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından, İtilâf devletleri daha önce gizli anlaşmalarla paylaştıkları alanlara doğru hızla yayılmaya başladılar. Bu bağlamda ateşkesin hemen akabinde Aralık 1918'de, Kilis İngilizler tarafından işgal edildi. İngiliz işgali döneminde, şehirde silahlı bir direniş görülmedi. Ancak daha sonra oluşturulacak olan Kuvâ-yı Milliye hareketinin tohumları bu süreçte atıldı. Şehirdeki İngiliz işgali, 29 Ekim 1919'da yerini Fransız işgaline bıraktı. Fransızlar Kilis'i, Çukurova ve çevresindeki işgal bölgeleri için harekât üssü olarak kullandılar. Suriye'deki Ermenileri bölgeye göç ettirerek Ermeni çetelerinin Türk halkına saldırılarına göz yumdular. Böylelikle Türkler başka yerlere göçe zorlanarak Ermenilerin çoğunluğu teşkil etmesi amaçlandı. Türk halkının güvenlik ve varlığı tehlikeye düşünce yerel teşkilatlanmaya gidilerek Fransız işgaline karşı direnişe geçildi. Bölgede Kuvâ-yı Milliye'nin örgütlenmesinde Şahin Bey, Sakıp Bey, İslam Bey, Müslüman Bey ve Polat Bey gibi kişilerin önemli bir rolü oldu. Kilis şehri, işgal altında olduğundan silahlı mücadele Kilis dışındaki kırsal alanlarda yaşandı. Bölgede çarpışmalar devam ederken 20 Ekim 1921'de Ankara Hükümeti ile Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile Türkiye-Suriye sınırı belirlendi. Böylece Fransız kuvvetleri, 7 Aralık 1921'de Kilis'i boşalttılar. Fransızların şehirden ayrılması ile Kilis'te Aralık 1918'den beri devam eden üç yıllık işgal dönemi sona erdi. Bu çalışmada Mondros Mütarekesi'nden sonra Kilis'te yaşanan işgal ve direniş hareketi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

Kilis, İşgal, Millî Mücadele, Kurtuluş

* Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mustafacan[at]gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6458-5007

Occupation and Liberation of Kilis

Abstract

During the years of the War of Independence, Kilis was a subprovince under the Mutasarrifate of Antep. Right after the Armistice of Mudros, the Entente Powers began to expand rapidly towards the areas they had previously shared through secret agreements. In this context, immediately after the armistice, in December 1918, Kilis was occupied by the British. During the British occupation, there was no armed resistance in the city. However, the seeds of the Kuvâ-yı Milliye movement to be formed later were sown in this period. The British occupation of the city was replaced by the French occupation on 29 October 1919. The French used Kilis as a base of operations for the occupation zones in and around Çukurova (the Cilician Plain). They migrated Armenians from Syria to the region and turned a blind eye to the attacks of Armenian gangs on the Turkish people. In this way, the aim was to force the Turks to migrate elsewhere so that the Armenians would constitute the majority. When the security and existence of the Turkish people were endangered, the local organisation was established and resistance was started against the French occupation. People such as Şahin Bey, Sakıp Bey, İslam Bey, Müslüman Bey, and Polat Bey played important roles in the organisation of the Kuvâ-yı Milliye in the region. Since Kilis was under occupation, the armed struggle took place in rural areas outside Kilis. While the clashes continued in the region, Türkiye-Syria border was determined with the Ankara Treaty signed between the Ankara Government and France on 20 October 1921. Thus, the French forces evacuated Kilis on 7 December 1921. With the departure of the French from the city, the three-year occupation period in Kilis since December 1918 ended. In this study, the occupation and resistance movement in Kilis after the Armistice of Mudros will be discussed.

Keywords

Kilis, Occupation, National Struggle, Liberation

1. Giriş

I. Dünya Savaşı başlamadan hemen önce Kilis; Antakya, Antep, Bâb, Belen, Cebel-i Sem'an, Cisir-i Şuğur, Harim, İdlib, İskenderun, Ma're, Münbiç ve Rakka ile Halep vilayetine bağlı kazalar içerisinde yer almaktaydı.¹ Kilis 1914 yılında idari bakımdan Antep Sancağı'na dâhil edilmişse de 1915'te tekrar Halep'e bağlanmıştı. Ancak Halep'in Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hemen öncesinde işgal edilmesi üzerine bağımsız bir sancak haline geldi. Bu statüsü kısa süren Kilis, Millî Mücadele yıllarında Antep Mutasarrıflığına bağlı bir kaza konumundaydı.²

2. I. Dünya Savaşı Sonrasında Bölgenin Durumu

I. Dünya Savaşı devam ederken Osmanlı kuvvetlerinin Suriye Cephesi'nde yenilgiye uğrayarak geri çekilmesi üzerine Kilis ve civarındaki bazı Arap kökenli vatandaşlar, bu durumu fırsat bilerek Suriye'deki Arap hareketini desteklemek adına harekete geçtiler. Bu amaçla Fellah Nahiyesi'nin ileri gelenleri ve nahiyeye bağlı köylerin muhtarları ile bir araya gelerek "Kilis Havalisi Arap Cemiyeti" adıyla bir cemiyet kurdular. Cemiyetin gayesi, Kilis ve havalisini Suriye'de Faysal tarafından yeni kurulan Arap hükümetine bağlamaktı. Cemiyet etkili olduğu yerleşim yerlerine bildiriler asarak propagandaya başladı. 14 Ekim 1918 tarihli bildiriye Türklerin artık Araplara hükmedemeyeceği, cemiyetin vazifesinin müstakil ve hür bir Arap hükümeti tesis etmek olduğu, artık hükümdar ve halifelerinin Emir Faysal olacağı ve Kilis havalisinin tamamen Arap hükümetine bağlanacağı ifade ediliyordu. Bildiriye ayrıca bundan sonra aşar vergisinin Türk memurlara verilmemesi, Türklerin her türlü baskısına göğüs gerilmesi, köylere gelecek olan Türk memurların kovulması isteniyordu. Son olarak da kurtuluş günlerinin yakın olduğu vurgulanarak cemiyet taraftarlarına soğukkanlı olmaları tavsiyesinde bulunuluyordu.³

Cemiyetin bir diğer faaliyeti ise Türk tahakkümünden kurtulunca Emir Faysal'ın liderliğinde yakın bir zamanda bağımsızlığını kazanacak olan Arap hükümetine katılacaklarını bildiren 80 imzalı bir mazbata hazırlamak oldu. Bu mazbatayı Şerif Hüseyin'e ulaştırmak üzere bir heyeti 16 Ekim 1918'de yola çıkardılar. Ancak bu heyet Halep'e varmadan Osmanlı zabitleri tarafından yakalandı ve yargılanmak üzere Halep Harp Divanı'na sevk edildi.⁴

¹ İbrahim Beşe, *İşgalden Kurtuluşu Kilis Aralık 1918-1921*, Ankara: Başak Matbaa, 2009, s. 16; Bilgehan Pamuk, *Kilis Kazâsı (1867-1908)*, Gaziantep: Kilis Belediyesi Kültür Yayınları, 2020, s. 39.

² Halil İbrahim İnce, *Millî Mücadele'de Kilis*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s. 5.; MEB İslam Ansiklopedisi, Besim Darkot, İstanbul: MEB Yayınları, 1977, "Kilis" Maddesi.

³ İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 13; Erdinç Gülcü, "Millî Mücadele Dönemi'nde Kilis", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/3 (2012), s. 7.

⁴ Şinasi Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası, 1918-1921-1930*, Ankara, Peryal Matbaacılık, 1991, s. 15-16; İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 14; Gülcü, "Millî Mücadele", s. 7.

Fakat Arap milliyetçilerinin⁵ faaliyetleri bitmemiş hatta Halep'in İngiliz ve Arap isyancı kuvvetleri tarafından ele geçirilmesinden sonra daha da hız kazanmıştı.⁶ Nitekim Emir Faysal, Kilis Belediyesine bir karar sureti göndererek Arap topraklarının bir parçası olduğu iddiası ile Kilis'i, Arap hükümetine teslim etmelerini istedi. Bunun üzerine Kilis Belediye Başkanı Osman (Fazlağaoğlu), Belediye Meclisini topladı. Meclis üyeleri bu talebi büyük öfkeyle karşıladılar. Toplantı sonucunda Kilis halkının hissiyatına rehber olacak şekilde, Kilis'in teslim edilmeyeceği ve hatta gerekirse silahla karşı konulacağı yönünde bir karar alındı.⁷

Türk kuvvetlerinin Halep'ten çekilmelerinden sonra bazı Arap aşiretleri, Kilis'in köylerine çapul amaçlı baskınlar yapmaya başladılar. Kilis'i bu saldırılardan korumak ve emniyetini sağlamak amacıyla Kilis Kaymakamı İbrahim Bey başkanlığında, Hacı Tahirzâde Mehmet Efendi (Müslüman Bey) ve Hacı Şerifzâde Mehmet Celaleddin (İslam Bey)'in sevk ve idaresinde 40 kişiden oluşan bir milis kuvveti oluşturuldu. Bu milisler merkez kuvvet olarak görev yapacaktı. Bunlar dışında daha önce mahallelerin emniyet ve asayişini sağlamak amacıyla kurulan mahalle milis teşkilatı ve süvari milisler de bulunmaktaydı. Süvariler şehir içerisinde devriye olarak gezecek olmalarının yanı sıra dışarıdan gelecek Arap aşiretlerinin saldırılarını önlemekle de görevliydi. Bu şekilde şehrin etrafında gerekli olan yerlerde kontrol noktaları ve siperler oluşturularak şehir geceli gündüzlü silahlı milisler tarafından korunmaya başlandı.⁸

3. Mustafa Kemal'in Kilis'e Gelişi

Suriye Cephesi'nde yaşanan yenilgiler üzerine Osmanlı orduları daha kuzeye çekilmiş ve 5 Ekim 1918'de VII. Ordu Karargâhı Halep'e taşınmıştı.⁹ 25 Ekim 1918'de Suriye Cephesi'ndeki savaşlar, Halep'in güneyinde devam ederken İngilizlerle ortak hareket eden Şerif Hüseyin'in kuvvetleri, Halep şehrine girdiler. Şehir halkı da Türk ordusuna karşı isyan ederek Şerif Hüseyin'e destek verince sokak muharebeleri başladı. Mustafa Kemal, Arapları şehir dışına püskürtse de artık Halep'te kalmanın doğru olmayacağı düşüncesiyle, VII. Ordu kıtaları 25-26 Ekim gecesi Halep'in 5 km kuzeyine çekildi. Ordu karargâhı ise mülki açıdan Kilis'e bağlı olan Katma'ya taşındı.¹⁰

⁵ Osmanlı Devleti'nde ayrılıkçı milliyetçi hareketler, XIX. yüzyıl boyunca devam etmiş ve Balkanlarda bulunan Osmanlı toprakları bu sebeple elden çıkmıştı. Bundan sonra milliyetçilik hareketlerinin gayrimüslimlerin yanı sıra Araplar ve Arnavutlar gibi Müslümanlar arasında da taraftar bulmaya başladığı, bunun II. Meşrutiyet döneminde daha da arttığı görülmektedir. Bkz. Necla Günay, *Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat Terakki ve Ermeniler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015.

⁶ Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara: TTK Basımevi, 1978, s. 20.

⁷ İnce, *Millî Mücadele'de*, s. s. 15; Çolakoğlu, *Kilis Direniş*, s. 15-19; Gülcü, "Millî Mücadele Dönemi'nde Kilis", s. 7; Halep ve kuzeyindeki hatta yer alan insanlar, büyük ölçüde Faysal'a destek vermemiş ve Arap milliyetçiliği akımına katılmamıştır. Enes Demir, "Arşiv Belgeleri Işığında Millî Mücadele Döneminde Halep ve Kuzeyi", *II. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi Bildiriler Kitabı*. Cilt I, Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı, 2019.

⁸ Sacit İpekçioğlu, *Kilis'te Millî Mücadele ve Gerilla*, Ankara: Kilis Kültür Derneği Yayınları, 1986, s. 8-9; İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 21.

⁹ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1960, s. 1.

¹⁰ İnce, *Millî Mücadele'de*, s.16.

Arap isyancı gruplarının Müslimiye'den Antep istikametine doğru geldikleri ve İngiliz kuvvetlerinin de bu grupları takip ettiği haberi, 7. Ordu komutanı Mustafa Kemal Paşa'ya ulaştırıldı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, İngiliz tehdidine karşı gerekli tedbirleri almak amacıyla Kilis'e gitmeye karar verdi. Kilis Kaymakamı İbrahim Süreyya Bey'e, Kilis'e geleceğine ve şehrin ileri gelenlerini kaymakamlıkta toplamasına dair bir telgraf çekti. Ancak bu telgraf Kilis'e ulaşmadığı için Mustafa Kemal Paşa'nın Kilis'e geleceği bilinmemekteydi. Paşanın aracı 28 Ekim akşamı Kilis'e gitmek üzere yola çıktı. Şehre yaklaştığında, şehri korumakta olan silahlı milisler tarafından yolu kesilerek parola soruldu. Milisler arasında bulunan Saraç Mehmet, Çanakkale Savaşı sırasında paşanın emir çavuşluğunu yaptığından onu tanıyarak doğrudan şehir merkezinde bulunan Mevlevihane'ye getirdi.¹¹

Bu sırada Kaymakam İbrahim Süreyya Bey ve ilgililere, Mevlevihane'de yapılacak olan toplantı için haber verildi. Toplantıda Mustafa Kemal Paşa tarafından Kilis'in boşaltılması ve Poyraz'daki Resul Otman dağlarında cephe oluşturulması teklif edildi. Fakat Kilis'in ileri gelenleri şehrin harap edilmesini istemediklerinden bu teklifi kabul etmediler. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa bu teklifinde ısrarcı olmadı. Kilis'teki erzak, cephane ve halkın moral durumunu öğrendikten sonra silah ve cephane yardımında bulunacağına dair söz verdi. Ayrıca Kilis halkının almış olduğu bu tedbirlerden de yeterince memnun kaldığını ifade ederek yaklaşık altı saat kaldığı Kilis'ten ayrıldı.¹² Sonrasında ise Kilis'te kurulacak olan teşkilatın çekirdeğini teşkil edeceği düşüncesi ile 43. Tümen'den küçük bir müfreze buraya gönderildi.¹³

Mustafa Kemal Paşa'nın Kilis'e gelişinden iki gün sonra, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandı. Mütareke uyarınca Osmanlı orduları terhis olunacak ve silahları da teslim edilecekti. Mustafa Kemal Paşa bu nedenle Katma'da bulunan 7. Ordu'nun ambarlarındaki silahı, eşya ve yiyecek maddelerinin Kilis'e nakledilmesini emretti. Fakat nakil işi tamamlanmadan İngilizlerin, Katma'yı bombalamaları üzerine malzemelerin yalnızca bir kısmı kurtarılabildi.¹⁴

Mondros Mütarekesi'nin akabinde İskenderun'un işgal tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını gören Mustafa Kemal, vatan topraklarının savunulması gerektiği görüşündeydi. Fakat bu esnada ordusunun lağvedilmesi sebebiyle 15 Kasım'da İstanbul'a dönmek zorunda kaldı.¹⁵

¹¹ İpekçioğlu, *Kilis'te Millî*, s. 9-10.

¹² Çolakoğlu, *Kilis Direniş*, 22-27; Mehmet Solmaz, *Atatürk Kilis'te*, Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Buroşür Yayınları, 1968, s. 35-37; ATASE, *Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi*, Cilt IV, Ankara, Genelkurmay Basımevi; 2009, s. 52.

¹³ ATASE, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi*, Cilt 4/2 Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986, s. 730

¹⁴ Solmaz, *Atatürk Kilis'te*, s. 33-34; İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 16-17.

¹⁵ Ayhan Öztürk, *Millî Mücadelede Gaziantep*, Kayseri, Geçit Yayınları, 1994, s.24

4. İngiliz İşgali

Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından, İtilâf devletleri daha önce gizli anlaşmalarla paylaştıkları alanlara doğru hızla yayılmaya başladılar.¹⁶ Bu bağlamda İngilizler ilk defa 13 Aralık 1918 günü keşif amaçlı olarak Kilis'e geldiler. İngiliz kaymakamın komutasında, 20 civarında asker ve bir de subay vardı. Bu askerler Halep'ten Kilis'e dört otomobille gelmişlerdi ve bu otomobillerin ikisinde mitralyöz bulunuyordu. İngilizler hükümet binasında kaymakamla bir görüşme yaptılar. Bu görüşmede şehirdeki ambarların mevcudu, ot ve samanın bulunup bulunmadığı, jandarma kadrosunun miktarı, Kilis'te ikamet edecek olan bir general için uygun bir yerin olup olmadığı gibi hususlarda bilgi aldıktan ve gerekli incelemeleri yaptıktan sonra Halep'e döndüler.¹⁷

Bu durum İngilizlerin Kilis'i işgal etme niyetinde olduklarını gösteriyordu. Yapılan keşiften kısa bir süre sonra sözde zahire bahanesiyle gelen İngiliz subaylar, kışı Kilis'te geçirmek için kaymakamlıktan izin aldılar. Akabinde şartların uygun olduğuna kanaat getirince de Hintli askerlerden oluşan bir İngiliz süvari taburunu Kilis'e getirdiler. Böylece Kilis, Aralık 1918'in sonlarına doğru İngilizler tarafından tamamen işgal edildi.¹⁸

İngilizler, Kilislilerin tepkisini çekmemek için Antep'in işgalinde ileri sürdükleri bahaneyi kullandılar. Halep'teki asker ve hayvan sayılarının fazla olduğunu, bu nedenle zahire almak amacıyla geldiklerini, başka bir amaçlarının olmadıklarını belirterek kışı Kilis'te geçirmeleri için izin istediler.¹⁹ Yetkililer de bu isteği ister istemez kabul etmek zorunda kaldı. İngilizler Kilis'e geldikten sonraki süreçte ağız değiştirerek "emniyeti temin için geldiklerini" söylemeye başladılar.²⁰ Ayrıca tavırları da günden güne değişmeye başladı. İngilizlere göre Osmanlı ordusu ve hükümeti savaşta yenilmiş durumda olduğundan artık sarhoş insanlar gibiydi ve sarhoşlar nasıl kendilerini idare edemezlerse Osmanlı da bir başkası tarafından idare edilmeliydi.²¹ Bu doğrultuda askerlerini yerleştirmek amacıyla önemli binaları işgal ederek hâkim noktalara asker konuşlandırdılar. Haberleşmeyi kontrol altına almak için telgrafhaneyi işgal ederek Kilis'i, Osmanlı Devleti'nden tecrit etmeye çalıştılar.²² Lise binasını da işgal ederek

¹⁶ ATASE, *Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I*, Ankara, Genelkurmay Basımevi; 1999, s. 105.

¹⁷ Gülcü, "Millî Mücadele", s. 10; Kilis'in İngilizlerce işgal tarihi olarak bazı kaynaklarda 6 Aralık 1919 verilse de İngilizlerin 13 Aralık 1919'da işgalin ön hazırlıkları için Kilis'e gelmiş olmaları, 6 Aralık tarihine şüphe ile bakılması gerektiğini göstermektedir. İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 28.

¹⁸ Kilisli Kadri, *Kilis Tarihi*, İstanbul: Burhaneddin Matbaası, 1932, s. 30-31; ATASE *Türk İstiklâl, IV*, s. 52; İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 29. Gülcü, "Millî Mücadele", s. 10;

¹⁹ Kilisli Kadri, *Kilis Tarihi*, s. 31; Öztürk, *Millî Mücadelede*, s. 27.

²⁰ İngilizler Maraş'ta da benzer bahaneler uydurarak zaman kazanmaya çalışmaktaydı. Bkz. Nejla Günay, "Millî Mücadele'nin İlk Zaferi: Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş'ın Kahramanlığı", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, 29, Millî Mücadele Özel Sayısı, s. 49.

²¹ Beşe, *İşgalden Kurtuluşa*, s. 81; Metin Akis, "Kilis'in Millî Mücadele Yıllarında İngilizler Tarafından İşgali ve İngilizlere Karşı Verilen Mücadele (1918-1919)", *International Social Sciences Studies Journal*, 5/50 (2019), s. 6724.

²² İngiliz ve Fransızların işgal ettikleri bölgelerde, ilk olarak haberleşmeye sansür uygulayarak olası bir direnişi engellemeye çalışmaları hakkında bkz. Ömer Fatih Başkan, "Millî Mücadele Yıllarında İngiliz ve

eğitimi sekteye uğrattılar. İngilizlerin Kilis'e gelişinde memleketin ileri gelenleri işgal komutanını ziyarete gitmemiş fakat usulen yalnız kaymakam ve iki memur gitmek zorunda kalmıştı. Belli bir süre sonra Kilis halkına baskı uygulamaya başlayan İngilizler, halk tarafından istenen fiyatların fazlalığını bahane ederek rayiç bedelin birkaç misli altında düşük değerle ve zorla tahıl aldılar.²³

İngilizler şehri işgal ettikten sonra bölücü faaliyetlerde de bulundular. Bu bağlamda bir kısım Arap aşiretlerini, Kilis'in köylerini işgal etmeleri için silahlandırdılar. Böylece Kilis'i Suriye'de kurmayı amaçladıkları Arap hükümetine dâhil etmeyi amaçlıyorlardı.²⁴ Kendilerine karşı herhangi bir direniş ihtimalini ortadan kaldırmak amacıyla 22 Şubat 1919'da Halep'te yaşanan olayların Kilisliilerin tahrikleri sonucunda çıktığını iddia ederek Kilis'in münevver ve ileri gelenlerinden 16 kişiyi tutukladılar. Ayrıca bölgedeki bütün yiyecek maddelerine çok azı haricinde el koyarak, halkı cezalandırıp gözünü korkutmak istediler.²⁵

İngiliz işgaline uğraması, Kilis'in idari açıdan nereye bağlanacağı meselesini doğurdu. Bu bağlamda bir kısım ileri gelenlerle özellikle toprakları ve köyleri güneyde kalan bir kısım zenginler, Kilis'in Halep'e yani yeni kurulmaya çalışılan Arap Hükümeti'ne bağlanmasını istiyorlardı. Fakat başta Kaymakam İbrahim Süreyya Bey olmak üzere Heveskârân-ı Maarif Cemiyeti üyeleri, Kilis'in Antep Mutasarrıflığına bağlanması arzusundaydılar. Bu sırada Nisan 1919'da Amerikan Kızılhaç Örgütü'ne mensup olduğunu söyleyen birkaç yabancı uyruklu kişi Kilis'e gelerek Neşet Efendi Hanı'na yerleşti. Bu heyet halkla ve özellikle Suriye'ye bağlanmayı talep eden kişilerle görüştüler. Bu şekilde bir takım etkili insanların böyle bir temayül ve faaliyet içerisine girmiş olmalarını sindiremeyen Kaymakam İbrahim Süreyya Bey görevinden istifa etti.²⁶

İngilizlerin Kilis'i işgaline oldukça sevinen Ermeniler, her fırsatta İngilizleri Türklere karşı tahrik etmeye çalıştılar. İngilizler, Ermenilerin bu tahriklerine çok fazla kapılmadılar fakat yine de tehcir sırasında Türklerin sözde el koydukları Ermeni mallarının verilmesi için kurulan komisyonlarda, Ermenilerin yanıltıcı söylemlerine alet olarak Türklere ait bazı mallara haksızca el konulmasına neden oldular.²⁷

4.1. İngiliz İşgaline Tepkiler

Kilis'in İngilizler tarafından işgal edildiği süreçte, İngilizlere karşı silahlı bir direniş görülmedi. Ancak daha sonra teşkil edilecek olan Kuvâ-yı Milliye hareketinin tohumları bu süreçte atıldı. İngilizlerin Kilis'i Suriye'ye bağlama girişimleri, Ermeni tahrikleri gibi olaylar Kilis'te direniş ruhunun oluşmasına neden olmuş ve Kilisli vatanseverlerin bir

Fransızların İşgal Ettikleri Güney Bölgesi'nde Haberleşmeye Yönelik Sansür Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 36/101 (2020), s. 1-28.

²³ ATASE, *Türk İstiklal*, IV, s. 53.

²⁴ Gülcü, "Millî Mücadele", s. 10.

²⁵ ATASE, *Türk İstiklâl I*, s. 106.

²⁶ Bkz. Çolakoğlu, *Kilis Direniş*, s. 57-58.

²⁷ Kilisli Kadri, *Kilis Tarihi* s.31; Gülcü, "Millî Mücadele", s. 11; Akis, "Kilis'in Millî", s. 6724.

araya gelerek örgütlenmelerini sağlamıştı.²⁸ Böylece şehirde İngiliz işgali ile 1919 yılının başlarında, Kilis ileri gelenlerinin önderliğinde Cemiyet-i İslâmiye adında bir teşkilât kuruldu. Bu cemiyet Kilis'te düşman işgaline karşı ilk organize hareketti.²⁹

Cemiyetin üyeleri başkan ulemadan Hacı Mustafa Efendi olmak üzere Aslan, İslam, İsmet, Neşet, Canbolatzâde Nuri, Ali ve Tahir Beyler, Düyûn-ı Umûmiye Memuru Kani, Emin Ağazâde Mahmut, Abdullah (Abuş Ağa), Kazazzâde Mustafa, Bedestan Şeyhizâde Hüseyin, Orman memuru Mazhar, Burhan, Hulusi, Gazeteci Rağıp, Müslüman, Yüzbaşı mütekaiddi Mehmet, Muallim Ahmet'ti.³⁰ Cemiyetin toplantı yerleri Kın oğlu Rağıp Efendi'nin odası ile Ali Fuat Bey'in evi idi. Gençlerin hızla silahlandırılarak Kuvâ-yı Milliye'ye katılmaları için çalışmalar başladı. Cemiyete 200 kadar faal üye kaydedildi. Jandarma olarak cemiyete kayıt yaptıranların çoğu, silahlarıyla birlikte direnişe katıldılar. Cemiyetin görünürdeki amacı Anadolu'da felakete uğrayan insanlara yardım etmektir. Fakat yapılan bir ihbar üzerine Ali Fuat Bey'in evi basılarak cemiyetin defterlerine el konuldu. Ancak üyeler teminat karşılığında serbest bırakıldılar.³¹

Cemiyetin basılması ve defterlerine el konulması olayından sonra faaliyetlerine gizlice devam etti ve bu cemiyetin yerine "Heveskârân-ı Maârif Cemiyeti" adlı bir demek kurularak mücadele daha çok bu çatı altında sürdürüldü. Heveskârân-ı Maârif Cemiyeti görünürde bilime ve kültüre ilgi duyanların oluşturdukları bir kültür derneği olmakla beraber İngiliz işgali döneminde fırsat buldukça düzenlediği miting ve protesto eylemleri ile sesini duyurdu. Cemiyetin başlıca üyeleri arasında Ahmet Rami (Atan), Asaf (Sarıca), Sait (Baytaz), Mahir (Canbolat), Mahir (Atabenli), Hüseyin Fevzi (Sansal), Hasan Kâmil (Demirbaş), İslam Bey, Müslüman Bey, Mücahit Bey gibi isimler yer almaktaydı.³²

Kilis'te İngiliz işgali devam ederken halk arasında ise fikir ayrılıkları yaşanıyordu. Bir kısım halk Kilis'in Suriye'nin ayrılmaz bir parçası olduğu iddiasıyla Suriye'ye bağlanması gerektiğini savunuyordu. Diğer bir kesim ise İskenderun Körfezi'nden Musul'a ve İran sınırına kadar oluşturulacak olan uluslararası bir koloni içerisinde kalınmasını istiyordu. Üçüncü bir kesim ise Kilis'in Türk olmasından ötürü mukadderatını Türkiye ile birleştirmesi gerektiğine inanıyordu. Heveskârân-ı Maârif Cemiyeti üyeleri de bu fikri savunuyor ve bunun gerçekleşmesi için çalışıyorlardı.³³

Kilis, İngiliz işgali altında yaklaşık olarak on bir ay kaldı. İngiltere ile Fransa arasında uzun süren sıkı pazarlıklar neticesinde 15 Eylül 1919'da iki taraf arasında Suriye İtilafnamesi imzalandı. Bu antlaşma ile İngiltere Musul'a karşılık işgal ettiği Suriye ve güney Anadolu'daki Urfa, Maraş, Antep ve Kilis'in de içinde yer aldığı topraklardan, 1 Kasım 1919'dan itibaren çekilecekti. Böylece Kilis'te İngiliz işgali dönemi sona ererken

²⁸ Çolakoğlu, *Kilis Direniş*, s. 57-58; Gülcü, "Millî Mücadele", s. 11-12.

²⁹ ATASE, *Türk İstiklal*, IV, s. 89.

³⁰ Sahir Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın İcyüzü*, Ankara: Doğu Ltd. O. Matbaası, 1952, s. 10.

³¹ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 10; İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 40.

³² İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 40; Gülcü, "Millî Mücadele", s. 12.

³³ İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 40;

Fransız işgal dönemi de başlamaktaydı. Suriye İtilafnamesi'nden sonra Antep'e gelen Fransız komutan ile Antep'te bulunan İngiliz işgal kuvvetleri komutanı arasında yapılan görüşme sonucunda, İngiliz işgali altında bulunan Antep, Kilis ve Maraş'la ilgili bir bildiri hazırlandı. Bildiride buralara Fransız kuvvetinin geleceği, Fransız kuvvetinin de İngiliz kuvveti gibi bütün İtilaf kuvvetlerinin vekili olduğundan salahiyet ve vazifelerinin tamamen aynı olduğu ifade ediliyordu. İngiliz işgal kuvvetleri, itilafnamede sözü edilen 1 Kasım tarihini beklemeden işgal ettiği yerlerden çekilmeye başladı.³⁴

5. Fransız İşgali ve İşgale Karşı Tepkiler

Suriye İtilafnamesi gereği, Kilis'in Fransızlara devredileceğini haber alan Kilis halkı, büyük bir endişeye kapılmıştı. Fransızların Adana bölgesinde yaptıkları zulüm, Türklere reva görülen tüyer ürpertici tecavüz ve cinayet haberleri Kilis'te de duyulmaktaydı. Bu nedenle aynı zulümlerin Kilis halkına da tatbik edileceğinden korkuluyordu. Kilis halkının korktuğu başına geldi ve Fransızlar, 29 Ekim 1919'da bölgeyi işgal ettiler. İşgal için gelen bu Fransız öncü taburunda Ermeniler de yer alıyordu.³⁵ Fransızlar Kilis'e girdikten sonra doğuda Neşet Efendi Hanı'na, batıda liseye, güneyde Nakşibendi Tekkesi'ne, kuzeyde Karataş Tepesi'ne, şehir içinde de Debboy ve Abdi Ağa Hanı'na yerleştirdiler. Askerlik Şubesi'ne düzenlenen baskınla, ele geçirdikleri bütün belge ve defterleri yaktılar. Bu sırada Kilis Kaymakamlığı'na bir nota vererek Ermenilerin yerleştikleri kışla, Belediye Hanı ve Askerlik Şubesi'nin çevresindeki bütün hanelerin tahliye edilmesini istediler.³⁶

Fransızların şehri işgal ettiği gün Heveskâran-ı Maarif Cemiyeti'nin ileri gelenlerinin öncülüğünde öğle namazını müteakiben Canpolat (Tekye) Camii avlusunda, büyük bir protesto mitingi düzenlendi. Mahşerî bir kalabalığın katıldığı mitingde,³⁷ Hacı Ahmet Efendizade Galip (Salihoğlu) oldukça coşkulu ve etkili bir hitapta bulundu. Galip Bey, "Kalkın ey gaflet içinde olanlar" diyerek başladığı konuşmasında "Dedelerimizin, ölümlerimizin gömülü olduğu bu kutsal topraklarımıza düşman giriyor. Siz ey en büyük dinin sancağını açanlar. Siz, ey tarihe destanlar yazanlar. Şimdi istiklal günü hamiyet günüdür. Hür doğduk, hür yaşadık, hür ölmeliyiz. Düşman bu topraklara adım atarsa hep beraber savaşalım hep beraber ölelim" sözleriyle, halkı duygulandırarak ağlatmıştı.³⁸

İşgali protesto için aynı gün "Kaza Heyeti Namına Kilis Belediye Reisi Osman Vasıf" imzasıyla bir metin hazırlanarak Sadaret'e ve Sivas'ta bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi'ne telgraf çekildi. Şehirdeki Fransız işgalinin haber verildiği telgrafta, Fransız işgali protesto ediliyor, Kilislilerin ebediyen bağımsız ve hür yaşamak ve Türk kalmak istedikleri belirtiliyordu. İki gün sonra Heyet-i Temsiliye

³⁴ BOA. HR. SYS. 2544-8/1; Gülcü, "Millî Mücadele", s. 12.

³⁵ Kilisli Kadri, *Kilis Tarihi* s. 33; ATASE, *Türk İstiklal, IV*, s. 65; Erdinç Gülcü ve Ahmet Gündüz, "Millî Mücadele Döneminde Kilis ve Çevresinde Ermeniler", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/11 (2009), s. 309.

³⁶ Gülcü, "Millî Mücadele", s. 13.

³⁷ Kilisli Kadri, *Kilis Tarihi* s. 31; Gülcü, "Millî Mücadele", s. 13-14.

³⁸ BOA. HR. SYS. 2542-3/8-10; Çolakoğlu, *Kilis Direniş*, s. 60-61; Gülcü, "Millî Mücadele", s. 14.

Başkanı Mustafa Kemal Paşa'dan gelen cevapta, hür yaşama azminde olan Kilislilerin ikinci defa haksızca bir işgale uğradıklarına dair gönderilen telgrafın alındığı bildiriliyordu. Mustafa Kemal Paşa cevabında, millî hakların azim ve kararlılıkla korunabilmesi için millî bir teşkilatlanmaya özen gösterilmesini istiyor ve bu hususta gerekli yardımların yapılacağını belirtiyordu.³⁹

Bu arada İngiliz işgali döneminde kurulan Heveskârân-ı Maârif Cemiyeti'nin faaliyetlerinden rahatsızlık duyan Fransızlar, cemiyete takibat yapmaya başladılar. Bunun üzerine Kilisliler tarafından ziraatla ilgili meslek kuruluşu görüntüsü verilen "Çiftçiler Derneği" kuruldu. Derneğin üyeleri başta İslam Bey olmak üzere Hafız Ahmet Mahir, Ahmet Remzi, Hasan Kâmil (Demirbaş), Mustafa (Özkorkmaz), Avni (Akkirpik), Kara Nazmi, Gazi (Taşdemir), Hüseyin (Şaşırsız), Sait (Baytaz), İhsan Alaattin, Mesut Remzi, Ziraatçı Halit, Şerbetçi Durmuş, Kör Rasih, Hacı Muhammed oğulları Galip ve Sadullah, Abdullah, Tevfik, Kavlak ile Uzunoğlan gibi bazı şahsiyetlerdi.⁴⁰

Fransızlar, şehirde baskı ve zulüm siyaseti uygulamaya başladılar. Halkın can, mal ve namus güvenliği kalmamıştı. Ermeniler ise Fransızları kışkırtmaya devam ediyorlardı. Şehirde çok kere peçeli kadınlar, Fransız askerleri tarafından rahatsız edilmiş ve saldırıya uğramıştı.⁴¹ Maraş ve Antep'te olduğu gibi Kilis'te de kadınların iffetine yönelik saldırılar, düşmana karşı mukavemet duygusunu arttırdı.⁴² Nitekim Fransız askerlerinin bu zulmüne karşı ilk eylem, Kasım 1919'da Sakıp Bey'den geldi. Şimdiki Cumhuriyet Caddesi'nde meydana gelen bir hadisede, sarhoş bir Fransız askerinin caddeden geçmekte olan bir kadına tacizde bulunduğunu gören Sakıp Bey, Fransız askerini öldüresiye dövdü. Bu olay, halk arasında büyük bir tepkiye neden oldu. Olayların yatışmasının ardından Kilis ileri gelenleri durumun ciddiyetini anlatmak üzere Jandarma Komutanı Yusuf Ziya Bey'e şikâyette bulundular. Fransız İşgal Kuvvetleri Kumandanı nezdinde de durumu protesto ederek bu gibi olayların tekrarı halinde sorumluluk kabul edilmeyeceğini bildirdiler. Olayların gittikçe büyüdüğünü gören Fransızlar olayları yatıştırmak yerine halkı tehdide başvurdu. Fransız Kumandanı General Quérette tarafından bu maksatla hazırlanan bildiri kaymakamlık vasıtasıyla şehrin çeşitli yerlerine astırıldı. Bildiride baştan sona çok vahim ifadeler yer almaktaydı.⁴³ Buna göre;

- Üzerlerinde rovelver (tabanca) bulunan kişilerin ne için taşıdığını araştırmaya lüzum görülmeksizin kurşuna dizileceği
- Kargaşa çıkması halinde telef olacak veyahut yaralanacak bir Fransız askerine karşılık yerli halktan iki kişinin kurşuna dizileceği ve bunların da kurayla belirleneceği

³⁹ Gülcü, "Millî Mücadele", s. 14.

⁴⁰ İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 55.

⁴¹ İpekçioğlu, *Kilis'te Millî*, s. 19-20; İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 56-57; Gülcü, "Millî Mücadele", s. 15.

⁴² Hasip Saygılı, *Antep Harbi'ne Yeniden Bakmak*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2022, s. 298.

⁴³ İpekçioğlu, *Kilis'te Millî*, s. 19-20; İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 56-57; Gülcü, "Millî Mücadele", s. 15.

- Bir evden ateş edilirse o evin yıkılacağı
- Bu tür durumların yaşanması durumunda Osmanlı memurlarının idare ve hâkimiyet haklarının ellerinden alınacağı ve sokakların mitralyöz (makineli tüfek), bomba ve gazlı mermilerle ateş altına alınacağı yer alıyordu.⁴⁴

Bildiri, Kilis Belediye Meclisi tarafından çeşitli mahfillere çekilen telgraflarla protesto edildi.⁴⁵ Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa da Kilis'teki bu hadiselerden haberdar edildi. Mustafa Kemal Paşa, Fransızların Kilis'te halka yaptıkları bu muameleden haberdar olunca Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bir telgraf çekerek bu vahşetin bütün heyet-i merkeziyelerce protesto edilmesini tavsiye etti.⁴⁶ Bu doğrultuda çeşitli bölgelerden protesto telgrafları çekildi. Hatta Sivas'ta kurulmuş olan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti üyeleri de hemen harekete geçerek Dâhiliye Nezareti'ne ve İstanbul'da bulunan yabancı temsilciliklere, durumu kınayan ve şikâyette bulunan telgraflar çektiler.⁴⁷

6. Kilis'te Kuvâ-yı Milliye Teşkilatının Kuruluşu

Kilis stratejik açıdan Fransızlar için büyük önem taşımaktaydı. Bu nedenle Kilis'i Çukurova ve çevresindeki işgal bölgeleri için harekât üssü olarak seçip saldırı ve savunma hareketlerini buradan sevk ve idare ettiler.⁴⁸ Bu nedenle 1920 yılı başında ordu merkezini buraya nakledip askerlerinin büyük bölümünü Adana'dan Kilis'e getirerek tahkimata başladılar. Fransızlar, Güney Anadolu'da işgal ettikleri yerlerde Ermeni çetelerinin Türk halkına karşı saldırılarına göz yummaktaydı.⁴⁹ Dahası Suriye bölgelerindeki Ermenileri, buralara göç ettirirken bölgedeki Türkleri de başka yerlere göçe zorluyordu. Böylece bölgenin demografik yapısını değiştirerek Ermeni nüfusun, çoğunluğu teşkil etmesini planlıyorlardı. Dolayısıyla bölgede yaşayan Türk halkının güvenliği ve varlığı tehlike altındaydı. Bu nedenle bölgede bir an önce güvenliğinin sağlanması için millî teşkilatlanmaya gidilmesi zorunlu hale gelmişti. Bu amaçla Sivas Kongresi'nde güney cephesi ile ilgili alınan kararlara uygun olarak, daha önce pasif direniş hareketlerinde bulunan Cemiyet-i İslâmiye ile Heveskârân-ı Maârif Cemiyeti'nin faal üyeleri, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında örgütlü ve programlı bir şekilde çalışmalara başladı.⁵⁰

⁴⁴ BOA. HR. SYS. 2544-8/1; Ali Saib Ursavaş, *Çukurova Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu*, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1998, s. 59.

⁴⁵ İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 57.

⁴⁶ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, Ankara 1991, s. 154.

⁴⁷ BOA. HR. SYS. 2543-9/22; TİTE. Kutu: 17, Belge: 34; Kutu: 28, Belge:168; Ursavaş, *Çukurova Faciaları*, s. 58; Çolakoğlu, *Kilis Direniş*, s. 81; Bekir Sıtkı Baykal, *Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları ve Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1996, s. 23-24.

⁴⁸ BOA. HR. SYS. 2543-4/35, 36.

⁴⁹ BOA. HR. SYS. 2602-1/23, 24

⁵⁰ İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 61; ATASE, *Türk İstiklal*, IV, s. 89.

Kilis Kuvâ-yı Milliyesi'nin teşkilinde Şahin Bey'in de büyük bir rolü olmuştu. Bölgede millî teşkilatlanmanın başladığı sıralarda esaretten kurtularak Kilis'e gelen Mehmed Said (Şahin Bey), Yemen'den arkadaşı olan Yüzbaşı Mehmet Fehmi (Molla Recep Bey) ile görüşmüş ve ondan Kilis'te millî direniş için örgütlenmeye çalıştıklarını öğrenmişti. Bu görüşmeden sonra Kilis'teki gizli direniş örgütünden ilham alarak Antep'e gelen Mehmed Said, burada yakın arkadaşı olan Heyet-i Merkeziye üyesi Muhtar Bey vasıtasıyla cemiyet üyeleriyle tanıştı. Mehmed Said Bey burada kendisine teklif edilen "Kilis Yolu Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığı" vazifesini kabul etti.⁵¹ Bu görevi üstlendikten sonra kod adı olarak Şahin ismini kullandı ve herkes tarafından Şahin Bey olarak tanınmaya başlandı. Çapalı Köyü'ne giderek burayı merkez yapan Şahin Bey, ilk olarak Kilis-Antep yolunu Fransız işgal kuvvetlerine kapatmak için faaliyete girişti. Bu amaç doğrultusunda 100 kişilik gönüllü milis kuvveti teşkil etti. Şahin Bey, her ne kadar Antep Heyet-i Merkeziyesi tarafından görevlendirilmiş olsa da toplanan milislerin büyük çoğunluğu Kilis köylerindeki gönüllülerden oluşmaktaydı.⁵² Bu şekilde teşkil edilerek Kilis-Antep yolunda faaliyet gösteren bu Kuvâ-yı Milliye müfrezelerinin direnişi, özellikle Antep müdafaasının uzun sürmesinde önemli bir rol oynadı.⁵³

Bir süre sonra Ulumasere Köyü'nü kendine karargâh yapan Şahin Bey, Fransızların Antep'teki birliklerine erzak ve cephane ulaştırmak amacıyla kullandıkları Katma-Kilis-Antep yolunun güvenliğinin sağlanması ve bu yoldan Fransızların gidip gelmesine engel olunması için gerekli hazırlığa girişti. Kilis Kuvâ-yı Milliyesi ile sürekli irtibat halinde olan Şahin Bey, Kilis-Antep yolu üzerindeki Kızılburun, Kertil ve Elmalı ile Bostancık köylerinin kuzey sırtlarında olmak üzere üç müdafa hattı oluşturdu. Bu arada iki piyade bölüğü ve bir süvari takımının desteğindeki 150 arabalık Fransız erzak kolu, Kilis'ten Antep'e gitmek üzere 3 Şubat 1920 tarihinde yola çıkmıştı. Kızılburun-Dazburun tepelerinde yolu keserek konvoyu beklemeye başlayan Şahin Bey kuvvetleriyle iki taraf arasında şiddetli çatışma yaşandı. Hiç beklemedikleri bu saldırı karşısında şaşkına dönen Fransız kuvveti, kayıplar vererek Kilis'e geri çekilmek zorunda kaldı.⁵⁴

Fransızlar, Şahin Bey'in bölgeye gelerek halkı örgütlemeye başlaması ve şehir içinde el altından yürütülen hazırlık çalışmalarından haberdar olunca halka gözdağı vermek ve Kuvâ-yı Milliye'ye katılmalarını engellemek amacıyla, 17 Şubat 1920'te Kilis'te bir bildiri yayınladılar. Bu bildiriye Mustafa Kemal'in İslâm halifesine başkaldırdığı ve başına birtakım eşkıyaları toplayarak sırf kendi menfaatini temine çalıştığı ve Anadolu'yu kan ve ateş içinde bırakıp harabeye çevireceği dile getiriliyordu. Ayrıca Mustafa Kemal

⁵¹ Çolakoğlu, *Kilis Direniş*, s. 86-88; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 17; Ali Nadi Ünler, *Gaziantep Savunması*, İstanbul: Kardeşler Matbaacılık, 1969, s. 30-31; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Âbidesi Gâzi'ayntab Müdâfaası*, ed. Zeynel Özlü, çev., Mehmet Sağlam, Ankara: Şehitkâmil Belediyesi Kültür Yayınları, 2020, s. 104.

⁵² İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 63, 79.

⁵³ Ergünöz Akçora, "Kilis'in Antep Müdafaasındaki Yeri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11/31 (Mart 1995), s. 86.

⁵⁴ TİTE. Kutu: 318, Belge:10; Kutu: 320, Belge: 11; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 106-110.

fikrinde ısrar eder ve teslim olmazsa, mütareke şartları gereğince İtilâf devletlerinin İstanbul'u tamamen işgal edecekleri ve hilafetin Türklerden alınarak Osmanlı saltanatına son verileceği bildiriliyordu. Bu bildiri üzerine Hacı Şerifzade Mehmet Cemaleddin Efendi (İslâm Bey) ile Ruhi Efendizade Mehmet Sakıp Efendi ve beraberindekiler başta olmak üzere bazı Kilisli propaganda faaliyetlerine başladılar. Şehirde olup da saklanan ne kadar tüfek varsa toplanıp kayda geçirildi. Kaymakamlıktan da bir miktar silah ve cephane alınarak diğerleri ile birlikte mahalle muhtarlarına verildi. Muhtarlar da bir tutanakla bu silahları, milislere dağıttılar.⁵⁵

Şahin Bey tarafından tutulan Kilis-Antep yolu üzerinde Fransızlarla ikinci çatışma, 18 Şubat 1920'de meydana geldi. Bu sırada Antep'te bulunan Fransız kuvvetleri, silah ve cephane bakımından zor durumda olduklarından Kilis'teki Fransız garnizonundan yardım istemişlerdi. Bu talep üzerine yine bir süvari takımı ile iki dağ topuyla takviyeli bir piyade taburunun korumasındaki bir erzak kolu, Kilis'ten hareket etti. Şahin Bey'e bağlı milislerin direnişiyle karşılaşan bu Fransız konvoyu da Kilis'e geri dönmek zorunda kaldı. Şahin Bey'in kazandığı bu başarılar bölgedeki halkın Kuvâ-yı Milliye'ye olan güvenini arttırarak örgütlenmenin hız kazanmasına da önemli katkı sağladı.⁵⁶

Şahin Bey, Antep-Kilis yolu üzerinde mücadeleye başladığı sıralarda daha önce Cemiyet-i İslamiye ve Heveskâran-ı Maarif Cemiyeti'nde yer alan vatanseverler, Kilis'te Kuvâ-yı Milliye'yi örgütleme çabası içerisine girdiler. İslam, Sakıp ve Müslüman beyler, Kilis merkezi ile köyler arasında bağlantı kurma ve örgütleme faaliyeti yürütüyorlardı. Molla Recep de Maarif Kahvehanesi'ne gidip gelen gençleri davaya kazandırmaya çalışmaktaydı.⁵⁷ Bununla birlikte bu örgütlenmeyi tek elden organize etme sorumluluğunu üstlenecek bir kumandana ihtiyaç vardı. Fakat kumandanlık konusunda Kuvâ-yı Milliye'yi örgütlemeye çalışanlar, kendi aralarında herhangi bir ihtilafın çıkmasından korkmaktaydılar. Yaptıkları müzakereler sonucunda, kumandan olacak kişinin Kilis dışından birisi olmasının daha uygun olacağına karar verdiler. 12 Şubat 1920'de Maraş'ın düşman işgalinden kurtulmasından sonra bölgede çalışan Kuvâ-yı Milliye kumandanları Antep'in Sakçagözü Nahiyesi'nde Hurşit Ağa'nın evinde toplanmışlardı. Bu günlerde Kuvâ-yı Milliye kumandanlarının Sakçagözü'nde bulduklarını haber alan Kilis Kuvâ-yı Milliyesi, İslam Bey ile Çapar Abdo'yu göndererek kumanda meselesini çözmelerini istediler. Yapılan toplantıda İslam Bey'in istekleri göz önünde bulundurularak, milli kuvvetlerin sevk ve idaresi ile gelecekteki icraatları hakkında birtakım kararlar alındı. Toplantı sonucunda Yüzbaşı Kılıç Ali'nin Antep cephesini, Yüzbaşı Yörük Selim'in İslâhiye cephesini ve Yüzbaşı Kamil Polat'ın da Kilis cephesini kumanda etmesine karar verildi.⁵⁸

⁵⁵ İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 57.

⁵⁶ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 39-44.; Hulki Saral ve Tosun Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1970, s. 137-138. Öztürk, *Millî Mücadelede*, s. 83-88; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 21; Hulusi Yetkin ve Mehmet Solmaz, *Gaziantep Savunmasında Şehit Şahinin Yeri (Gaziantep Türkçülüğü)*, Gaziantep: Gaziyurt Matbaası, 1963, s. 36-37; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 106-110.

⁵⁷ Çolakoğlu, *Kilis Direniş*, s. 76-86

⁵⁸ Gülcü, "Millî Mücadele", s. 17-18.; İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 65.

Kilis Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığına getirilen Polat Bey ile Kilis'ten gelen temsilciler arasında yapılan görüşmede, milli kuvvetlerin Kürt Dağı bölgesinde bulunan Meydanki'de toplanmasına karar verildi. Polat Bey, hazırlıklarını tamamladıktan sonra beraberindeki birkaç adamıyla, mart ayının başlarında Meydanki'ye geldi. Polat Bey, Meydanki'ye geldikten sonra 3 Mart 1920 tarihinde ilk olarak genel bir emir yayınladı. Kilis Kuvâ-yı Milliyesi'nin yeniden teşkilatlandırılması, iâşe ihtiyacının karşılanması ve faaliyetlerin organize bir biçimde yürütülmesi hususlarını içeren emir şu şekildeydi:

1. Mumbuç (Polateli) ve Musabeyli ve Karacalı aşiretlerinin teşkilâtına bugünden itibaren başlanacaktır.
2. Teşkilat hızla sonuçlandırılacak, sonuçlar hemen bildirilecektir.
3. Teşkilat Molla Recep (Yüzbaşı Kellüşzade Mehmet Fehmi) ve Kolağası Mustafa efendilerce ortaklaşa yapılacaktır. Özel savaş işlemlerine Mustafa Bey, levazım ve adalet işlerine Molla Recep memurdur.
4. Birlikler, cüz-i tamlar şeklinde kurulacak, başlarına onbaşı, çavuş, takım komutanı, bölük komutanı tayin edilecektir.
5. Toplanan erzak, sorumlu ambar memuru tarafından teslim alınıp harcanacaktır.
6. Milisler, karavana usulü ile iâşe edilecektir.
7. Karnebi Köyü'nde kalacak müfrezelerle bağlantı kurulacaktır. Kilis'te bulundurulacak bir görevli aracılığı ile her gün düşmanın durumu ile ilgili alınan bilgiler buraya ulaştırılacaktır.
8. Oluşturulacak milli müfrezelerden birinin merkezi şimdilik Karnebi Köyü olacaktır. Kuvvetler toplu ve emre hazır bir halde tutulacaktır. Herhangi bir bahane ile hiç kimse görev yerinden ayrılmayacak, mazereti olanlar kumandanandan alacakları bir vesika ile ayrılacaklardır.
9. Müfrezelerin iâşesi için üç kişilik bir "iâşe komisyonu" kurulacaktır. Adaletli bir tutumla köylerden erzak toplanacak ve Karnebi'deki ambarda depo edilecektir.
10. Müfrezeler, olağanüstü durumları anında, olağan durumları ise yirmi dört saat içinde Havalı Kumandanlığına bildireceklerdir.
11. Müfrezelerin düzenlenmiş halleri ve birliklerin kumandanları, esaslı bir cetvel halinde Havalı Kumandanlığına bildirilecektir.⁵⁹

⁵⁹ İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 67-68.

7. Direnişin Başlaması

7.1. Kilis'in Batı Cephesi'ndeki Faaliyetler Raco Obası Baskını

1920 Mart ayı başlarında Kuvâ-yı Milliye milisleri tarafından Kurt Kulağı ve Raco istasyonlarında bulunan Fransız karakollarına saldırılar düzenlendi. Bu saldırıları düzenleyenler arasında, Kilis'te Fransız askerinin dövülmesi hadisesinden sonra şehirden ayrılarak Meydanki ve Çamlıca taraflarında örgütlenme faaliyetlerini sürdüren Sakıp Bey, Ahmet Ruto Ağa, Abdullah İslam, Seydo Diko Ağa ve Şeyh Abdi (Gelen) de bulunuyordu. Bu baskında Sakıp Bey ve arkadaşlarının Kilis Hükümet Konağı'ndan kaçırdıkları bir Ramazan topu da kullanılmıştı.⁶⁰ Çatışma sırasında birkaç Fransız askeri öldürüldü, 35 civarında Cezayir kökenli Fransız askeri ise esir alındı. Esir alınan bu askerler, Sakıp Bey tarafından Fransız işgalinden kurtulmuş olan Maraş'taki kolordu komutanlığına götürülerek teslim edildi.⁶¹

7.2. Darmık Dağı (Hisar) Savaşı ve Sakıp Bey'in Şehit Düşmesi

Polat Bey, Meydanki'ye geldikten sonra başta Okçu İzzeddinli aşireti olmak üzere bölge aşiretleri ve beylerini Kuvâ-yı Milliye'ye kazandırmak için büyük çaba sarf etti ve bu hususta önemli ölçüde başarı sağladı. Katma-İslâhiye demiryoluna yapılan saldırı ve Darmık Savaşı aşiret kuvvetlerinin yardımları ile gerçekleştirilmişti. Bu kuvvetlerin katılımı ile Fransızların asker ve silah sevkiyatında kullandıkları Katma-İslâhiye demiryolunu kullanılamaz hale getirme planı yapıldı. Buna göre Akbez ile Raco arasındaki Mesekanlı Köyü'ne yakın iki sırt arasına kurulan 30 metre yüksekliğinde ve 50 metre uzunluğundaki demiryolu köprüsüne ve köprüyü korumakta olan Fransız karakoluna saldırılacaktı. Polat Bey'in yönlendirdiği Ahmet Ruto, Seydi Abdi ve Amik Beylerinden Mursal oğlu Ahmet Bey'e bağlı kuvvetler, 24 Mart 1920 tarihinde köprüyü kuşattı. Köprüyü korumakta olan Fransız karakolu yayılım ateşine tutuldu. Açılan ateş sonucunda bir Fransız subayı ve Türklere teslim olmamak için köprüden atlayan Ermeni kökenli bir çavuş öldü. Çatışmada 40 Fransız askeri ise esir alındı. Köprü tahrip edilerek kullanılmaz hale getirildi. Ertesi gün Kilis'ten Maraş'a gitmek üzere hareket eden 600 kişilik bir Fransız taburunun, Kilis'in batısına doğru hareket ettiği haber alındı.⁶²

Polat Bey tarafından Kilis'ten Maraş'a hareket eden Fransız taburunu engelleme planı yapıldı. Bu bağlamda Seve Boğazı'ndaki çatışmadan sonraya bölgeye gelmiş olan İslam ve Sakıp beylerin, Fransız kuvvetlerinin yolunu kesmek üzere Darmık Dağı eteklerinde ve Beğobası'nda tedbir alması planlandı. Polat Bey de Bülbül Nahiyesi ve civarında yer alan köylerden kuvvet toplayarak onların yardımına gidecekti. 26 Mart günü Fransız taburu dağın eteğinde yer alan dar vadiden tek sıra halinde geçmeye başladığı sırada, ilk olarak Sakıp Bey ateş açtı ve böylece iki taraf arasında yaklaşık iki saat devam eden büyük bir çatışma yaşandı. Bu mücadele sonunda Fransız taburunun tamamının imha

⁶⁰ Gülcü, "Millî Mücadele", s. 19

⁶¹ İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 66.

⁶² Çolakoğlu, *Kilis Direniş*, s. 74-75, 101-106.; İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 68; Gülcü, "Millî Mücadele", s. 20.

edildiği, buna karşılık milis kuvvetlerinin aralarında Sakıp Bey'in de bulunduğu on şehit ve on kadar da yaralı olduğu ifade edilmektedir. Milislerin, demiryolu köprüsünü tahrip ve bir tabur askeri de imha etmeleri, Kuvâ-yı Milliye'nin bölgede elde ettiği en önemli başarılarından biridir.⁶³

7.3. Kilis-Antep Yolu Savaşları

Antep'teki Fransız garnizonuna yardım ulaştırmak ve Şahin Bey'in tuttuğu Kilis-Antep yolunu açmak amacıyla yeni bir Fransız birliği, 17 Mart 1920 tarihinde Kilis'ten yola çıkmıştı. Bu durum haber alınınca Kilis-Antep yolu üzerindeki Seve Boğazı, Şahin, İslam ve Sakıp beyler komutalarındaki Kuvâ-yı Milliye müfrezeleri tarafından tutuldu. Bölgede iki saat süren bir çatışmadan sonra Fransız kuvvetleri çok güçlü olduğundan Kuvâ-yı Milliye müfrezeleri geri çekilmek zorunda kaldılar. Fransız birliği de yolun güvenli olmadığını görünce Kilis'e dönmek zorunda kalmıştı.⁶⁴

Kilis'te bulunan Fransız İşgal Kuvveti, 25 Mart 1920'de bir taraftan Maraş'a 600 kişilik bir kuvvet sevk ederken diğer taraftan çok daha büyük bir kuvveti, Kilis-Antep yolunu açmak ve Antep'teki kuvvetlerine yardım ulaştırmak ve için yola çıkarmışlardı. Bu bilgi bir gün öncesinde yani 24 Mart günü, Antep-Kilis Yolu Kuvâ-yı Milliye Komutanı Şahin Bey'e ve Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne, Kilis Kuvâ-yı Milliye Komutanı Polat Bey'den gelen bir raporla haber verilmişti. Bu raporda Kilis'e Katma'dan 6000 kadar Fransız kuvvetinin geldiği ve bu birliğin bir iki gün içinde Antep'e hareket edeceği bildirilmişti.⁶⁵

Şahin Bey ise bu haberi alır almaz hem çevre köylere haberler göndererek milis toplamaya çalıştı hem de Antep Kuvâ-yı Milliyesi'nden yardım istedi. Bu arada Fransızları durdurmak amacıyla da Kızılburun-Dazburun-Kantara üzerinde bir savunma hattı oluşturdu. 26 Mart 1920 sabahı 2500 asker, 1400 hayvan, tanklar ve zırhlı otomobillerden müteşekkil Fransız kuvvetleri, Kilis'ten hareketle Antep'e doğru yürüyüşe geçtiler. Fransız kuvvetlerinin Kızılburun-Dazburun-Kantara hattına ulaşmaları üzerine Kuvâ-yı Milliye müfrezeleri ateşe başladılar.⁶⁶

Fransız top bataryası, müfrezelerin bulunduğu tepeleri yoğun bir top ateşine tuttu. Sayı ve silah üstünlüğünü elinde tutan düşman karşısında köylerden toplanan talimsiz, disiplinden yoksun ve dağınık olan kuvvetlerle direnmeye çalışılıyordu. Top ateşi ve bazı Fransız birliklerinin saldırıya geçmesi sonucunda Kuvâ-yı Milliye müfrezeleri geriye çekilmeye başladı. Fransız kuvveti bunun üzerine yürüyüşe geçerek Sinnap Köprüsü'ne ulaştı. 27 Mart'ta Kuvâ-yı Milliye müfrezeleri ile Fransız kuvvetleri arasında önce Kazıklı tepelerinde çatışma yaşandı. Top ateşi karşısında müfrezeler geri çekilmek zorunda kalınca gün içerisinde ikinci çatışma, Beşgöz Hanı'na doğru yerleşmiş olan müfrezelerin

⁶³ İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 69-70, Gülcü, "Millî Mücadele", s. 20.

⁶⁴ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 36-37.

⁶⁵ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 39.

⁶⁶ Çolakoğlu, *Kilis Direniş*, s. 112-115; Andrea, *Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı*, çev., Kadri, İstanbul, 1341, s. 6-7.

Fransız ilerleyişini durdurmak istemeleri sebebiyle yaşandı. Fransız kuvvetlerinin yoğun ateşi üzerine Kuvâ-yı Milliye müfrezeleri, bu defa Elmalı tepelerinde yeni bir savunma hattı oluşturdular. 28 Mart sabahında Bostancık kayalıkları ve Elmalı Köprüsü civarında şiddetli çatışmalar yaşandı. Müfrezeler, Fransızların asker ve silah üstünlüğü karşısında dayanamayarak geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu şiddetli çatışmada yanındakiler tarafından kendisine çekilme teklifi yapılan Şahin Bey, çekilmeyerek son mermisini atıncaya kadar direndi. Şahin Bey, Fransızların Elmalı Köprüsü'nü geçmemesi için direnirken maiyetindeki on sekiz kişiyle beraber 28 Mart 1920'de köprü üzerinde şehit düştü. Şahin Bey'in şehit olması ile birlikte milli kuvvetler tutunamayarak Antep'in kuzeyine çekilmek zorunda kaldılar. Fransızlar, Kilis-Antep yolunun Kuvâ-yı Milliye tarafından tutulmuş olması dolayısıyla yaklaşık üç ay, Antep ile irtibat sağlayamamış ve yardım gönderememişlerdi. Büyük bir askeri kuvvet ve üstün silahlarla ancak dördüncü günde 28 Mart 1920 akşamı Antep'e ulaştılar. Kilis-Antep yolu üzerinde üç gün süren çarpışmada Kuvâ-yı Milliye'nin kaybı yaklaşık olarak 100 şehit ve 300 yaralı iken Fransızların ikisi subay olmak üzere 4 ölü ve biri subay olmak üzere 25 yaralı bulunmaktaydı.⁶⁷

Şahin Bey'in şehadetinden sonra da Kuvâ-yı Milliye birlikleri, Fransızlarla mücadeleyi kesintisiz sürdürmeye çalıştılar. Nisan başında Kilis'ten Antep'e hareket eden bir Fransız taburuna Kuvâ-yı Milliye tarafından yapılan taarruz sonucu, dört top ile dört makineli tüfek ele geçirildi ve Fransızlar Kilis'e dönmeye mecbur edildiler. Bölgenin komuta kademesindeki boşluğu gidermek amacıyla Alaattin Bey, Kızılburun Kumandanlığına atandı. Fakat bir süre sonra maiyetindeki milislerin dağılması sebebiyle Polat Bey bölgeye gelerek yeniden kuvvet topladı ve önemine binaen yolun tutulmasını bizzat kendisi sağladı.⁶⁸

Nisan ve mayıs aylarında Fransızların Antep'e yardım göndermesini önlemek amacıyla Kuvâ-yı Milliye birlikleri ile Fransızlar arasında çatışmalar yaşandı. Bu bağlamda 7 Nisan 1920 tarihinde Antep'ten Kilis'e dönen Fransız kuvvetlerinin, yaşanan çatışma sonucunda 80 ölü ve bir o kadar da yaralı bulunmaktaydı. 9 Mayıs'ta ise Kilis'ten hareket eden Fransız kuvveti, Kızılburun'da meydana gelen şiddetli çatışma neticesinde Antep'e ulaşmadan geri dönmek zorunda kaldı. 21 Mayıs'ta Kilis'ten hareket eden dört piyade taburu ve iki süvari bölüğünden oluşan Fransız kuvvetine Geneyik'te kurulan pusu neticesinde ise yaklaşık 200 Fransız askeri öldürüldü.⁶⁹

Kilis-Antep yolunun idaresini üzerine alan Polat Bey, bölgeye daha yakın olmak amacıyla karargâhını Cercik Köyü'ne taşıdı. Bu karargâh aynı zamanda 23 Nisan 1920'de kurulan Ankara Hükümeti'nin Kilis'teki temsil merkezi oldu. Bu amaçla Kilis Heyet-i Merkeziyesi

⁶⁷ Öztürk, *Millî Mücadelede*, s. 83-88; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 16-21; Yetkin ve Solmaz, *Gaziantep Savunmasında*, s. 36-37; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 106-110; Andrea, *Fransızlara Nazaran*, s. 8-10.

⁶⁸ İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 79; Gülcü, "Millî Mücadele", s. 22.

⁶⁹ Gülcü, "Millî Mücadele", s. 22.

adı altında başkanlığını Kâmil Polat Bey'in yaptığı Molla Recep (Yüzbaşı Mehmet Fehmi), İslam Bey, Müslüman Bey ve Ahmet Remzi (Güres) Bey'in üye bulunduğu bir yönetim oluşturuldu. Yerel yönetim işlerini Molla Recep'in başkanlığındaki bir heyet yürütecekti. Bu heyetin öncelikli görevi ise Kuvâ-yı Milliye'ye bir an evvel iâşe temin etmektir. Heyet-i Merkeziye Telhabeş'e ve nahiye merkezlerine müdürler tayin etti. Bölgede dirlik ve düzenin sağlanması ile asayişten sorumlu kolluk kuvveti görevleri, İslam ve Müslüman beylere verildi. Ayrıca Kilis Askerlik Şubesi'nin defter ve kayıtları kaçırılarak Cercik'e getirildi.⁷⁰

8. Fransızlarla Yapılan Geçici Mütareke ve Kilis'teki Durum

I Dünya Savaşı'ndan ağır bir mali yükü çıkan Fransa'da, 1919 yılından itibaren istikrarlı hükümetler kurulamamakta ve bir siyasi bunalım yaşanmaktaydı. Ülke içinde yaşanan sıkıntılı durumun yanı sıra Güney Anadolu'da çok ciddi bir direnişle karşılaşmışlardı. Bölgedeki Kuvâ-yı Milliye'nin başarılı çete savaşları vermesi ve irtibatla olduğu Suriye Arapları vasıtasıyla da Anadolu'ya gelen askeri yardımların engellenmesi nedeniyle Fransız kuvvetleri iyice sıkışmış durumdaydı. Zaman kazanarak bölgedeki kuvvetlerine asker ve silah tedarikinde bulunmayı amaçlayan Fransa, yeni kurulmuş olan Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile görüşmek zorunda kaldı. Mustafa Kemal Paşa ise iki taraf arasında yapılacak bir anlaşma vesilesiyle Ankara Hükümeti'nin İtilaf devletleri tarafından tanınması sağlanabileceğinden anlaşma yapılması taraftarıydı. Ayrıca yapılacak bir ateşkes anlaşması neticesinde Fransa ile İngiltere'nin arasının açılması ihtimalinden ötürü Fransa'nın, Ankara Hükümeti ile barış anlaşması imzalamaya ikna olabileceğini düşünüyordu.⁷¹ Bu nedenlerle iki taraf arasında yapılan çeşitli görüşmeler neticesinde yirmi günlük bir ateşkes kabul edildi. Bu mütarekeye göre 29/30 Mayıs gece yarısından itibaren Fransızlarla olan çatışmalara son verilecek ve bu ateşkes 20 gün sürecek. Fransızlar on gün içinde Pozantı ve Sis'teki birliklerini, Mersin-Adana demiryolu üzerine çekecekler ve Antep'te bulunan Fransız birlikleri, Fransız ordugâhına çekilecekti. Ayrıca iki taraf da ellerinde bulundurdukları esirleri karşılıklı olarak geri vereceklerdi.⁷²

İki taraf arasındaki ateşkesin ayrıntıları Kilis'te görüşüldü.⁷³ Ayrıntıların görüşülmesi maksadıyla da Mustafa Kemal Paşa tarafından Antep Askerlik Şubesi Başkanı Yarbay İrfan Bey'e yetki verildi.⁷⁴ Kilis Kuvâ-yı Milliyesi, Antep Heyet-i Merkeziyesi'nden, Fransızlarla mütareke şartlarının detayları görüşülürken bazı hususların göz önünde

⁷⁰ Çolakoğlu, *Kilis Direniş*, s. 166-167.

⁷¹ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 1981, s. 105-107.

⁷² Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II*, Ankara: TC. Kültür Bakanlığı, 1995, s. 145-146. Selahattin Adil Paşa, *Hayat Mücadeleleri*, İstanbul: Zafer Matbaası, 1982, s. 340; ATASE, *Türk İstiklal*, IV, s. 164-165.

⁷³ Mustafa Şahin ve Cemile Şahin, "Türk İstiklal Harbi'nde Askerlik Şubeleri ve Kilis Askerlik Şubesi", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 52 (2014), s. 283.

⁷⁴ Aydın Efe, "Antep Savunması: Bir Albayın Hatıratı", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 53 (2015), s. 236.

bulundurulmasını istemişti. Nitekim Antep Mutasarrıflığı tarafından yazılan 5 Haziran 1920 tarihli istek mektubunda Heyet-i Murahhasa'dan bazı isteklerde bulunuluyor ve müzakere masasında bunların hatırdâ tutulması isteniyordu: Bu istekler şu şekildeydi:

- 1- Halep-Antep yolunun açık bulundurulması
- 2- Kilis'te hükümete asla müdahale edilmemesi
- 3- Kilis'teki sıkıyönetimin yok sayılması
- 4- Kilis'e gidip-gelenlerin hiçbir kontrole tabi olmaması

Fakat Kilis Kuvâ-yı Milliyesi'nin Kilis için özel olarak ileri sürdüğü şartlar Fransızlarca kabul edilmemiştir.⁷⁵ Antep Kuvâ-yı Milliyesi'nden İrfan Bey'in ateşkes şartlarını görüşmek üzere Kilis'e geldiği sırada Kilis Kuvâ-yı Milliyesi ile görüşmemesi ve Fransız dostu Ahmet Bey'in evine misafir olması nedeniyle, Kilis Kuvâ-yı Milliye Komutanı Polat Bey, Mustafa Kemal'e bir telgraf çekerek görev yerinin değiştirilmesini istemiştir. Bunun üzerine Polat Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından Maraş'a görevlendirilmiştir.⁷⁶

Fransızların anlaşma hükümlerine uymaması üzerine Mustafa Kemal Paşa, çeşitli komutanlıklara ve Fransız Tümen Komutanı General Lamaut ile ateşkesin ayrıntılarını görüşmek üzere Kilis'te bulunan Kaymakam (Yarbay) İrfan Bey'e şifreli bir telgraf çekti. Bu telgrafta, Fransızların yeni saldırı hazırlıkları için zaman kazanmaya çalıştıkları, masum Müslüman halkı tutuklamaya devam ettikleri, Ermeniler aracılığıyla Müslüman halkı kırdıkları, geri verilen Fransız esirlere karşı aynı sayıda esiri vermedikleri belirtilerek 18/19 Haziran gece yarısı bütün Fransız cephesinde ateşe başlanacağı bildiriliyordu.⁷⁷

Görüldüğü gibi mütarekeden beklenen neticeler elde edilememişti. Bununla beraber mütareke ile Kilis'te bazı olumlu gelişmeler de oldu. Bunlardan ilki Fransızlardan çok şeyler bekleyen Kilisli Ermenilerin tavırlarında beklenmedik bir değişiklik görülmesiydi. Öyle ki Ermeni cemaatinin ileri gelenleri, Kilisli Ermeniler adına Mustafa Kemal Paşa'ya çektikleri telgrafta şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da Türklerle Osmanlı toplumunun ayrılmaz bir parçası olarak yaşamaya azmettiklerini bildirdiler. Mütareke ile Kilis'te görülen ikinci önemli gelişme ise daha önce Kuvâ-yı Milliye aleyhtarı olan Kilis eşrafından bazı kimselerin, 14 Haziran 1920 tarihinde Kefergani Köyü'nde Polat Bey ile bir araya gelerek Kuvâ-yı Milliye'ye ve Ankara Hükümeti'nin emirlerine uyacaklarına dair yemin etmeleriydi. Kefergani'deki toplantıya katılan Kilis ileri gelenleri şunlardı: Salih Efendi oğlu Hacı İsmet, Salih Efendi oğlu Mustafa Kâmil, Neci oğlu Burhan, Topaloğlu Neşet, Selim Ağa oğlu Sait, Selim Ağa oğlu Cemil, Haşaş oğlu Mehmet, Fazlı Ağa oğlu Osman, Neci oğlu Ziya, Daltabanoğlu İbrahim, Yavaşça oğlu Muhtar, Musevi Milletinden Murdoh Şireyim. Ayrıca eşraf ile yapılan müzakereler sonucunda on üç

⁷⁵ İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 99-100.

⁷⁶ İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 105.

⁷⁷ Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş*, s. 155; Gülcü, "Millî Mücadele", s. 22-23.

maddelik bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma süvari bölüğünün noksanlarının tamamlanması, piyadenin elbise ve iâşe ihtiyacının temin edilmesi, casusluğun engellenmesi, Fransızlara erzak satışının önlenmesi, Kuvâ-yı Milliye'nin iâşe ve diğer ihtiyaçlarının sağlanması için vergi konulması, Londra'da devam eden barış görüşmelerine telgraflar çekerek İstanbul Hükümeti'nin görüşlerinin geçerli olmayacağını duyurulması gibi esasları içermekteydi.⁷⁸

9. Savaşın Yeniden Başlaması ve Kuvâ-yı Milliye'nin Faaliyetleri

Fransızlar yirmi günlük mütareke döneminde boş durmayarak Kilis'teki askeri birliklerin pek çoğunu, Halep'i işgal etmek için bölgeye sevk ettiler. Kilis'te ise çok miktarda erzak stokladılar. Şehrin en stratejik tepesi olan Resul Otman Dağı'nı top ve piyade kuvvetiyle işgal ederek tahkimata başladılar. Antep-Kilis arasında tahrip edilen köprüleri onardılar. İslâhiye-Katma arasındaki tren hattını tamir ettiler.⁷⁹

Ateşkes süresinin sona ermesiyle birlikte iki taraf arasında çatışmalar yeniden başladı. Bu sırada Kilis ve Havalisi Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Polat Bey, 21 Haziran 1920'de Maraş'a görevlendirildi. Ancak Kilis Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Recep Bey, 23 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek bölgedeki durumun hassasiyetinden ötürü Polat Bey'in bir müddet daha Kilis'te kalmasını rica etti. Bu rica üzerine Polat Bey bir süre daha Kilis'te kaldı.⁸⁰

Fransa ile yapılan geçici mütarekenin sona erip çarpışmaların yeniden başlamasından sonra Ankara Hükümeti, Güney Cephesi'nde yeni bir düzenlemeye gitti. 26 Haziran 1920'de alınan bir kararla İran sınırı ile Fırat Nehri arasındaki bölge Elcezire Cephesi olarak oluşturuldu. Fırat'ın batısından Toroslara kadar olan bölgede ise Adana Cephesi Komutanlığı kuruldu. Komutanlık görevine kolordu komutanı yetkisi ile Kurmay Albay Selahattin Adil Bey atandı. Bu bölge, Fırat Nehri'nden Antalya'ya kadar olan bölgeyi kapsadığı için bütün vilayet, sancak ve kazaların lojistik ve askerlik şubeleri de Adana Cephesi Komutanlığı'na bağlandı.⁸¹ Bu kararla birlikte Kilis Kuvâ-yı Milliyesi de Adana Cephesi Komutanlığı'na yani 2. Kolordu'ya bağlandı. Artık bu cephede Fransızlarla yürütülecek mücadele tek elden sevk ve idare edilecek, bölgede bulunan gerek düzenli askeri birlikler ve gerekse milis kuvvetler bir koordine içerisinde hareket edeceklerdi.⁸²

Polat Bey verilen emir üzerine, Kilis'te geçici bir hükümet kurmak amacıyla harekete geçmiş ve oluşturulan geçici hükümet hakkında, Antep Mutasarrıflığını ve 11 Eylül 1920 tarihli bir yazıyla da Adana Cephesi Kumandanlığını bilgilendirmiştir. Bu düzenlemeye göre geçici hükümet; kaymakam, hâkim, mal müdürü, jandarma zabiti ve komiserden oluşmaktaydı. Ayrıca kaza altı nahiyeye ayrılarak her nahiyeye vekâleten müdür tayin

⁷⁸ Çolakoğlu, *Kilis Direniş*, s. 189-191; Gülcü, "Millî Mücadele", s. 24; İpekçioğlu, *Kilis'te Millî*, s. 43.

⁷⁹ İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 115.

⁸⁰ Gülcü, "Millî Mücadele", s. 25-26.

⁸¹ ATASE, *Türk İstiklal*, IV, s. 174.

⁸² Gülcü, "Millî Mücadele Dönemi'nde Kilis", s. 26.

edildi. Her bir nahiye ise 60 civarında köyden meydana geliyordu. Bu düzenlemeyle bölgedeki idari boşluk ortadan kaldırılarak Kilis kazasında Ankara Hükümeti'ne bağlı bir yönetim oluşturulmuştu.⁸³

Kuvâ-yı Milliye cephesinde bu gelişmeler yaşanırken Fransızlar da boş durmuyor, şehirde düzeni sağlamaya çalışırken, civardaki köylere de askerî harekâtlar düzenliyorlardı. 26 Eylül 1920 tarihinde 300 piyade ve 100 süvariden oluşan bir kuvvetle Telhabeş Nahiyesi'ne baskın düzenlediler. Bu saldırıda Fransızların Kilis'te bulunan birliklerinin yanı sıra Halep'ten gelen süvari ve piyadeleri de vardı. Ayrıca Kilisli Mülazım Nazmi Efendi ile Hasan Cüneydan da çeteleri ile bir olup Fransızlara destek vermişlerdi. Kuvâ-yı Milliye müfrezesinin şiddetli direnişi ile saldırı püskürtüldü ve Fransız kuvvetleri birkaç ölü ve yaralı vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Yine aynı gün Fransızlar, Hasan Cüneydan çeteleri ile birlikte Kefergani ve Telamisin'de bulunan Kuvâ-yı Milliye müfrezelerine saldırsalar da burada da püskürtüldüler. Bu başarısızlıkların intikamını almak isteyen Fransızlar, 27 Eylül sabahı iki top, dört mitralyöz, 20 araba ile 500 piyade ve süvariden oluşan bir kuvvetle tekrar Telhabeş'e saldırdılar. Fransızlar Kuvâ-yı Milliye'nin direnişi karşısında 10 ölü 30'un üzerinde yaralı verdiler. Bununla birlikte Kuvâ-yı Milliye Telhabeş'in kuzey ve güneyine çekilerek savunma hattı oluşturmak zorunda kaldı. Fransız askerleri çevre köylere de baskınlar düzenleyip köylülerin zahire ve büyükbaş hayvanlarına el koydular.⁸⁴

Bu baskınlarında dikkat çeken önemli bir husus da Fransızların yerel unsurlardan kendi menfaatleri doğrultusunda yararlanmalarıydı. Fransızlar, bölge halkından bazılarının çete kurup halka zulmetmelerine göz yumarak halkı yıldırmaya ve böylece halkın Kuvâ-yı Milliye'ye olan güvenini sarsarak direnişi engellemeye çalıştılar. Bu bağlamda Hasan Cüneydan, Kör Reşit, Katma Şeyhi Ahmet Ağa, Seydo Diko, Tevfik oğlu Nazmi, Mülklü Hacı, Raco Obası'ndan Hamadioğlu Mehmet gibi elebaşları etraflarına çeteler toplayıp Kilis ve çevresinde halka büyük zulümlerde bulunarak işgalin devam etmesi için Fransızlara hizmet ettiler.⁸⁵

Fransızlarla iş birliği yönündeki bir diğer husus da Kuvâ-yı Milliye hakkında Fransızlara casusluk hizmeti verenlerin bulunmasıydı. Nitekim 4 Eylül 1920 tarihinde Kilis ve çevresinde dolaşan Kilis Tahrirat Kâtibi Nuri Efendi ile oğlu Antep Topçu Mülazımı Emin efendilerin yanı sıra diğer iki kişi yakalanarak Antep'e sevk edildiler. Antep'te Divan-ı Harp'te yapılan yargılama sonucunda da idama mahkûm oldular. İdama mahkûm olanlardan Mazmahorlu İbo, son kez Özdemir Bey tarafından sorguya alındığında, Nuri Efendi ve oğlu Mülazım Emin Efendi'ye iftira atıldığını itiraf etti. Bu şekilde ifade vermesi için ise Kilis'te Fransızlara erzak müteahhitliği yapan Müteahhit Ökkeş ve babası tarafından ikna edildiğini belirtti. Bunun üzerine bu baba ve oğul beraat ettiler.⁸⁶

⁸³ Çolakoğlu, *Kilis Direniş*, s. 166-167; Gülcü, "Millî Mücadele", s. 27.

⁸⁴ Gülcü, "Millî Mücadele", s. 27.

⁸⁵ Gülcü, "Millî Mücadele", s. 27-28.

⁸⁶ Çolakoğlu, *Kilis Direniş*, s. 202-203; Gülcü, "Millî Mücadele", s. 28; Adil Dai, *Olaylarla Gaziantep Savaşı*, Gaziantep: Gaziyurt Matbaası, 1992, s. 56-57.

Fransız askeri Telhabeş'te kalmaya devam ettiği için 31 Ekim günü gönderilen bir süvari müfrezesi Hacılı civarında Fransız süvarileri ile çatıştı. Kuvâ-yı Milliye müfrezesi Fransızların köylülerden zorla almış olduğu develeri geri aldılar. Fransızlar Kuvâ-yı Milliye'nin bu saldırısı üzerine daha önceden boşaltılmış olan Telhabeş'i tamamen ateşe verdiler.⁸⁷

Mustafa Kemal Paşa tarafından Maraş Kuvâ-yı Milliyesi'nde görevlendirilmesine rağmen yaklaşık dört aydan beri görevine devam eden Polat Bey'in yerine, Cephe Topçu Kumandanı Kaymakam (Yarbay) Recep Bey tayin edilmişti. Kilis ve Havalisi Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığını şark, garp ve cenup akıncı müfrezelerinden oluşturması emri verilen Recep Bey, Cengin'e gelmek üzere 1 Kasım 1920 tarihinde hareket etmişti. Buna göre şark ve garp müfrezeleri, Kilis-Katma hattının doğu ve batı mıntıklarında, cenup müfrezesi ise Harim civarında bulunacak ve bu müfreze İbrahim Henano Bey'in kumandasında olacaktı.⁸⁸

Recep Bey'in Kilis Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığı çok sürmedi. Antep harekâtı sebebiyle Fırka Kumandanlığı tarafından göreve çağrıldığından 24 Aralık 1920 tarihinde yerine vekâleten Yüzbaşı Abdüllatif Bey atandı. Ancak Abdüllatif Bey, Kilis Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i Merkeziyesi ve Kuvâ-yı Milliye mensubu bazı kimselerle ters düştü. Abdüllatif Bey, 8 Ocak 1921 tarihinde Fırka Kumandanlığına gönderdiği raporda, Kilis Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şimdiye kadar kontrolsüz vazife ifa ettiği, alınan kararların ve faaliyetlerin şahsi menfaatler doğrultusunda olduğu, Kilis müfrezesinin başına buyruk kimselerden oluştuğu ve bunların imtiyazlı haklara sahiplermiş gibi davrandıkları yer alıyordu. Bu rapor üzerine 2. Kolordu Kumandanlığından gönderilen Yüzbaşı Faik Bey, ilk başta İslam ve Müslüman beylerin de aralarında olduğu beş kişiyi sonrasında ise 45 kişiyi daha Maraş'taki Kolordu Merkezi'ne götürdü. Maraş'a götürülenler tahkikat için 15 gün süre ile burada kaldılar. Bu olay üzerine Polat Bey de 14 Şubat 1921 tarihinde Fırka Kumandanlığına bir yazı gönderdi. Polat Bey, Maraş'a gönderilen bu 50 kişinin sevk ve idare hususlarında ufak tefek kabahatleri bulunmakla birlikte şimdiye kadar elde edilen başarılarında önemli katkıları olduğunu bildirdi. Hatta yaşanan bu durumdan ötürü önemli hizmetlerde bulunan akıncı müfrezelerinin dağılabileceğini hatırlattı. Nitekim Kilis Kuvâ-yı Milliyesi'nde yaşanan bu tartışmalar, bölgede Fransızlara karşı yürütülen mücadeleyi olumsuz etkilemiş ve bu dönemde Kuvâ-yı Milliye'nin Fransız kuvvetlerine karşı düzenlediği eylemlerde bir yavaşlama meydana gelmişti. Bu gelişmeler üzerine 2. Kolordu Kumandanlığı, 21 Şubat 1921 tarihinde bölgeye hâkimiyetinden ötürü Polat Bey'i yeniden Kilis ve Havalisi Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığına atadı. Polat Bey'in Kilis'teki bu ikinci kuvâ-yı milliye kumandanlığı görevi çok fazla sürmedi. 27 Mart 1921 tarihinde Polat Bey'in yerine daha önce Kilis

⁸⁷ İpekçioğlu, *Kilis'te Millî*, s. 53-55; İnce, *Millî Mücadele'de*, s. 121; Gülcü, "Millî Mücadele", s. 28-29;

⁸⁸ Gülcü, "Millî Mücadele", s. 29.

Askerlik Şubesi Reisliğinde bulunmuş olan Antep Alay Kumandanı Binbaşı Mahmut Bey tayin edildi. Ayrıca Mahmut Bey, Kilis Kaymakamı Cemal Bey'in rahatsızlığı sebebiyle vekâleten kaymakamlık görevini de yürütecekti.⁸⁹

10. Ankara Antlaşması ve Kilis'in İşgalden Kurtuluşu

Kilis'te bu gelişmeler yaşanırken 21 Şubat 1921 tarihinde Londra Konferansı toplanmış ve Ankara Hükümeti'ni temsilen de konferansa Bekir Sami Bey katılmıştı. 11 Mart 1921 tarihinde Bekir Sami Bey ile Fransız Başbakanı Briand arasında imzalanan anlaşmaya göre iki taraf arasındaki savaşa son verilmesi ve Fransız askerinin bölgeden çekilmesi öngörülüyor, buna karşın Fransızlara Anadolu'da birçok imtiyazlar tanınıyordu. Bu haber Kilis'te büyük bir sevinçle karşılandı. Fakat iktisadi açıdan aleyhte hususlar içeren bu anlaşma, Mustafa Kemal Paşa ve Büyük Millet Meclisi tarafından tepki ile karşılanarak onaylanmadığından geçerlilik kazanmadı. Böylece Kilis'teki Fransız işgali bir müddet daha devam etti.⁹⁰

Ankara Hükümeti ile Fransa arasında diplomatik ilişkiler, Haziran 1921'de yeniden başladı. Ancak Fransa'nın anlaşma yapma hususundaki tereddütleri devam ediyordu. Sakarya Savaşı'nda Yunanlılara karşı kazanılan zaferden sonra Ankara Hükümeti'nin gücünü gören Fransa'nın tereddütleri ortadan kalktı. Bundan sonra iki taraf arasındaki görüşmeler sonucunda 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalandı ve savaş hâli sona erdi.⁹¹ Ankara Antlaşması ile Türkiye-Suriye sınırı belirlendi. Böylece Fransız kuvvetleri işgal ettikleri yerlerden en geç iki ay içerisinde çekileceklerdi. Kuvâ-yı Milliye ile Fransız Garnizon Kumandanı arasında yapılan görüşmede, Fransızlar iki aylık süre dolmadan şehri teslim etmeyi kabul ettiler ve Kilis'in 7 Aralık 1921 Çarşamba gün teslimi kararlaştırıldı. Kuvâ-yı Milliye birlikleri, belirlenen günde Kilis'e girdi. Böylece Kilis'te, Aralık 1918'de İngilizlerle başlayan ve 29 Ekim 1919'dan itibaren Fransızlarla devam eden üç yıllık işgal dönemi sona ermiş oldu.⁹²

11. Sonuç

Millî Mücadele yıllarında Anadolu'nun güneyinde Antep Mutasarrıflığına bağlı bir kaza konumunda olan Kilis, Aralık 1918'de İngilizler tarafından işgal edildi. Akabinde ise İngilizler tarafından Fransızlara devredildi. Fransızlar Kilis'i Çukurova ve havalisinde gerçekleştirdikleri işgaller için bir harekât üssü olarak gördüler ve işgalleri buradan organize etmeye çalıştılar. Fransızlar Anadolu'da işgal ettikleri bütün topraklarda olduğu gibi Kilis'te de Ermenilerden destek gördüler. İşgal hareketleri ve Ermeni tahrikleri Anadolu'nun diğer topraklarında olduğu gibi Kilis'te de halk tarafından tepki ile karşılandı ve böylece yerel düzeyde teşkilatlanmaya gidildi. Cemiyet-i İslâmiye ve Heveskârân-ı Maârif Cemiyeti gibi örgütlerle gerçekleşen gizli teşkilatlanma; Şahin Bey,

⁸⁹ Gülcü, "Millî Mücadele", s. 30.

⁹⁰ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 153.

⁹¹ Bilgehan Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009, s. 309.

⁹² Gülcü, "Millî Mücadele", s. 33.

Sakıp Bey, İslam Bey, Müslüman Bey ve Polat Bey gibi vatanperver şahsiyetlerin öncülüğünde silahlı direnişe dönüştü. Bu direniş aynı zamanda Mustafa Kemal ve TBMM'nin talimatları ile uyumlu bir biçimde devam ettirildi. Konum itibari ile diğer bölgelerden yardım alma hususunda ciddi sıkıntılar yaşayan şehirde, direnerek işgali sonlandırmak mümkün olmadı. Bu nedenle bölgedeki direniş, Kilis merkezinden ziyade özellikle Kilis-Antep yolu olmak üzere kırsal bölgelerde yaşandı. Bu bağlamda Kilis Millî Mücadelesi sadece Kilis'i kurtarma amacı taşımayıp Antep direnişine de büyük katkı sağladı. Böylece Kilis Millî Mücadelesi her ne kadar Kilis'i işgalden kurtarmaya yetmese de millî birlik ve beraberliğin en güzel örneklerinden birisi oldu. Kilis ise direnişin semeresini Ankara İtilafnamesi sonrası 7 Aralık 1921'de işgalden kurtularak almış oldu.

Kaynaklar / References

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. HR. SYS. 2542-3/8-10: 2543-4/35, 36; 2543-9/22; 2544-8/1; 2602-1/23, 24.

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

Kutu: 17, Belge: 34; Kutu: 28, Belge:168; Kutu: 318, Belge:10; Kutu: 320, Belge: 11.

Araştırma ve Tetkik Eserler:

Akçora, Ergünöz. "Kilis in Antep Müdafaasındaki Yeri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 11/31 (Mart 1995), 55-87.

Akis, Metin. "Kilis'in Millî Mücadele Yıllarında İngilizler Tarafından İşgali ve İngilizlere Karşı Verilen Mücadele (1918-1919)". *International Social Sciences Studies Journal*. 5/50 (2019): 6719-6728.

Andrea. *Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı*. Çev., Kadri, İstanbul, 1341.

ATASE. *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi*, Cilt 4/2 Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986.

ATASE. *Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I*. Cilt IV, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.

ATASE. *Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi*. Cilt IV, Ankara, Genelkurmay Basımevi; 2009.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Cilt IV, Ankara 1991, s. 154.

Başkan, Ömer Fatih. "Millî Mücadele Yıllarında İngiliz ve Fransızların İşgal Ettikleri Güney Bölgesi'nde Haberleşmeye Yönelik Sansür Uygulamaları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 36/101 (2020): 1-28.

Baykal, Bekir Sıtkı. *Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları ve Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1996.

Beşe, İbrahim. *İşgalden Kurtuluşa Kilis Aralık 1918-1921*. Ankara: Başak Matbaa, 2009.

Çolakoğlu, Şinasi. *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası, 1918-1921-1930*. Ankara, Peryal Matbaacılık, 1991.

Dai, Adil. *Olaylarla Gaziantep Savaşı*, Gaziantep: Gaziyurt Matbaası, 1992.

Demir, Enes. "Arşiv Belgeleri Işığında Millî Mücadele Döneminde Halep ve Kuzeyi", *II. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt I*. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı, 2019.

Efe, Aydın. "Antep Savunması: Bir Albayın Hatıratı". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*. 53 (2015): 221-253.

Gülcü, Erdinç. "Millî Mücadele Dönemi'nde Kilis". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/3 (2012): 1-37.

- Gülcü, Erdinç ve Ahmet Gündüz. "Millî Mücadele Döneminde Kilis ve Çevresinde Ermeniler". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6/11 (2009): 300-314.
- Günay, Nejla. "Millî Mücadele'nin İlk Zaferi: Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş'ın Kahramanlığı". *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*. 29, Millî Mücadele Özel Sayısı, 47-74.
- Günay, Nejla. *Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat Terakki ve Ermeniler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015.
- İnce, Halil İbrahim. *Millî Mücadele'de Kilis*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015.
- İpekçioğlu, Sacit. *Kilis'te Millî Mücadele ve Gerilla*. Ankara: Kilis Kültür Derneği Yayınları, 1986.
- Karabekir, Kazım. *İstiklal Harbimiz*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1960.
- Kilisli Kadri. *Kilis Tarihi*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası, 1932.
- Lohânizade Mustafa Nureddin. *İstiklâl Sevgisinin Âbidesi Gâzi'ayıntab Müdâfaası*. Ed., Zeynel Özlü, Çev., Mehmet Sağlam, Ankara: Şehitkâmil Belediyesi Kültür Yayınları, 2020.
- MEB İslam Ansiklopedisi. Besim Darkot. Cilt 4, İstanbul: MEB Yayınları, 1977.
- Onar, Mustafa. *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II*. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı, 1995.
- Öztoprak, İzzet. *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 1981.
- Öztürk, Ayhan. *Millî Mücadelede Gaziantep*. Kayseri: Geçit Yayınları, 1994.
- Pamuk, Bilgehan. *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.
- Pamuk, Bilgehan. *Kilis Kazâsı (1867-1908)*, Gaziantep: Kilis Belediyesi Kültür Yayınları, 2020.
- Saral, Hulki ve Tosun Saral. *Vatan Nasıl Kurtarıldı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1970.
- Saygılı, Hasip. *Antep Harbi'ne Yeniden Bakmak*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2022.
- Şahin, Mustafa ve Cemile Şahin. "Türk İstiklal Harbi'nde Askerlik Şubeleri ve Kilis Askerlik Şubesi". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 52 (2014), 273-294.
- Selahattin Adil Paşa. *Hayat Mücadeleleri*. İstanbul: Zafer Matbaası, 1982.
- Solmaz, Mehmet. *Atatürk Kilis'te*. Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Büroşür Yayınları, 1968.
- Sökmen, Tayfur. *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*. Ankara: TTK Basımevi, 1978.
- Ursavaş, Ali Saib. *Çukurova Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu*. İstanbul: Kastaş Yayınları, 1998.
- Ünler, Ali Nadi. *Gaziantep Savunması*, İstanbul: Kardeşler Matbaacılık, 1969.
- Üzel, Sahir. *Gaziantep Savaşı'nın İçyüzü*. Ankara: Doğu Ltd. O. Matbaası, 1952.
- Yetkin, Hulusi ve Mehmet Solmaz. *Gaziantep Savunmasında Şehit Şahinin Yeri (Gaziantep Türkçülüğü)*. Gaziantep: Gaziyurt Matbaası, 1963

Yazar Hakkında / About Author

**Doç. Dr. Mustafa CAN | Gaziantep Üniversitesi |
mustafacan[at]gantep.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6458-5007**

Gaziantep'te doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Gaziantep'te tamamladı. 2005 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünden lisans mezunu oldu. Yüksek lisansını 2011 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı'nda bitirdi. Doktora eğitimini 2018 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı'nda tamamladı. 2020 yılında Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti alanında doçent ünvanı aldı. 2005-2012 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde tarih öğretmeni olarak görev yaptıktan sonra 2012-2021 yılları arasında Gazi Üniversitesi Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda çalıştı. 2021 yılından itibaren ise Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti kürsüsünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Yazarın Osmanlı kültür ve medeniyeti, Osmanlı yerel ve taşra tarihi üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

**Assoc. Prof. Dr. Mustafa CAN | Gaziantep University |
mustafacan[at]gantep.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6458-5007**

He was born in Gaziantep. He completed his primary and secondary education in Gaziantep. In 2005, he graduated from Dokuz Eylül University, Buca Faculty of Education, Department of History Education. He completed his master's degree in 2011 at Gaziantep University, Institute of Social Sciences, Department of New Age History. He completed his doctorate in 2018 at Gazi University, Institute of Social Sciences, Department of New Age History. In 2020, he received the title of associate professor in the field of Ottoman Institutions and Civilization. After working as a history teacher within the Ministry of National Education between 2005 and 2012, he worked at Gazi University, Division of History Education between 2012 and 2021. Since 2021, he has been working as a faculty member at Gaziantep University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Division of Ottoman Institutions and Civilization. The author has works on Ottoman culture and civilization and Ottoman local and provincial history.

